

KIS IVÁN

kisivan18@gmail.com

PhD-hallgató (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola)

Kottanner Jánosné memoárja – retorikai eszközök, a mű lehetséges céljai, és Kottannerné jutalma

Memoires of Helene Kottanner – rhetorical methods, goals of the
work and reward of Helene Kottanner

ABSTRACT

In my study I analyze a significant late-medieval memoir, known as „The Memoires of Helene Kottanner (1439–1440), written by Helene, or Elena Kottanner, an Austrian woman, daughter of Peter Wolfram from Ödenburg (Sopron), acting in the service of Queen Elizabeth of Hungary. The source, which may be considered the oldest German memoir written by a secular woman, depicts the events of an interesting period of the medieval Hungarian history with “vividness and poignancy” (Maya Bijvoet Williamson).

After the death of King Albert (1437–1439), his ambitious wife, Elizabeth – while a large part of the Hungarian nobles wanted Władysław III of Poland to be the king of Hungary – tried to maintain his own authority in Hungary (at that time she was already pregnant and hoped that her new-born will be a boy), therefore she ordered her servant, Elena Kottanner to steal the Holy Crown of Saint Stephen from the royal stronghold, Plintenburg (Visegrád). The woman and an unnamed Hungarian collaborator managed to remove the Crown secretly, rushing to the Queen with it, who within an hour of the crown’s arrival at her castle of Komorn (Komárom), bore a son, Ladislaus Posthumous (1440–1457). Three months later, the little boy was crowned King of Hungary in Stuhlweissenburg (Székesfehérvár). In her memoir, Helene Kottanner – as an eye-witness author – gives a unique, detailed and remarkable picture about these events.

My main goal is to analyze the rhetorical methods, the historiographical practice presented by Helene, which can be detected in her text. I demonstrate that the servant intended to emphasize her own role in the mentioned events, and tried to legitimate the Hungarian kingship of Ladislaus Posthumous. Besides, she presented certain events as symbolic of the fate of the future king: according to Helene, God protects her and Elizabeth, and the whole undertaking, while the Devil is on the side of their enemies (Władysław III of Poland and the Hungarian nobles).

Furthermore, I also intend to demonstrate what possible goals could Helene have had with her memoir. It is quite possible that the servant wrote her opus in order to get her reward for her services provided to the queen and the future king. I demonstrate this problem in context of the Hungarian political situation in the 1440s and the 1450s.

KEYWORDS

Helene Kottanner, rhetorical methods, Queen Elizabeth of Luxembourg, John Hunyadi, memoir

DOI 10.14232/belv.2021.1.5

<https://doi.org/10.14232/belv.2021.1.5>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Kis Iván (2021): Kottanner Jánosné memoárja – retorikai eszközök, a mű lehetséges céljai, és Kottannerné jutalma. *Belvedere Meridionale* vol. 33. no. 1. 54–70. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

BEVEZETŐ

Tanulmányom középpontjában egy 15. századi, sajátos műfajú alkotás áll: Kottanner Jánosné – leánykori nevén Wolfram Ilona – naplója, az egyik legkorábbi fennmaradt női emlékirat. Kottannerné – aki Zsigmond király leánya, Luxemburgi Erzsébet királyné udvarhölgyeként tevékenykedett –, különleges alaposággal szól az 1439–40. év magyarországi – vagy magyar érdekeltségű – eseménysorozatáról. Művében részletes, más források által nem közölt adatokat őrzött meg az Albert király halálát követő, a lengyel Ulászló és az özvegy Erzsébet pártja közötti hatalmi konfliktusról, a királyné politikai mesterkedéseiről, miközben két eseményt helyez a középpontba: a magyar Szent Korona visegrádi várból történő elrablását, illetve Albert utószülött gyermeke, László (a későbbi V. László magyar uralkodó) megkoronázását. Kottanner Jánosné mindkettőnél egyaránt jelen volt: ő maga lopta el – két segítőtárral együtt – úrnője megbízásából a Szent Koronát (1440. február 20–21.), a koronázáskor pedig a karjában tartotta az ifjú uralkodót (1440. május 15.). Kottannerné tehát szemtanúként, résztvevőként, mi több, főszereplőként meséli el – egyes szám első személyben – az említett periódus történéseit.¹

¹ A napló egyetlen fennmaradt kézírata ma Bécsben található: Österreichische Nationalbibliothek, Codex 2920. A kézirat 16 lapot tartalmaz (néhányik meglehetősen szakadozott, hiányos), mindkét oldalon teleírva. A mű kiadásai: ENDLICHER 1846; MOLLAY 1971.; WILLIAMSON 1998. Magyar fordítása: MOLLAY 1979.

A koronarablás a Szent Korona középkori történetének legjobban ismert epizódja. Az eltulajdonítás következménye nemcsak két évtizedig tartó polgárháború lett, hanem három rendhagyó királyválasztás is (Jagelló I. Ulászló, Habsburg III. Frigyes, Hunyadi Mátyás). Erzsébet királyné ugyanis a lopás után nem sokkal elzalogosította a koronát III. Frigyes német uralkodónak – aki 1452-ig gyámság ürügyén a gyermek Lászlót is őrizetben tartotta –, az ereklje pedig csak 1463-ban került haza.² Ennek fényében nem meglepő, hogy a téma iránt a 19. század eleje-közepe óta érdeklődött mind a magyar, mind a német (elsősorban osztrák) szakirodalom, ráadásul a kutatók meglehetősen sok szempont alapján vizsgálták a naplót, illetve szerzőjét.

Mindenekelőtt sikeresen tisztázták Kottannerné életútját: eleinte felmerült az udvarhölgy frank,³ illetve erdélyi származásának lehetősége is,⁴ mára azonban bizonyossá vált, hogy Ilona a soproni Wolfram Péter leánya volt, aki a német eredetű kismesek közé tartozott.⁵ Nem meglepő az sem, hogy hamar hasznosították a napló egyedi adatait: Magyarországon már Teleki József, majd Fraknói Vilmos megtették ezt monumentális összefoglaló műveikben,⁶ de említhető példaként Franz Krones is, aki a stájer történet számára aknázza ki a forrást.⁷ A napló forrásértékében tehát a kutatók már ekkor sem kételkedtek. A 19. század végétől kezdve az emlékirat régészeti kutatásokban is helyet kapott: megkísérelték a napló alapján azonosítani a visegrádi fellegrvár helyiségeit, ezzel összefüggésben pedig tisztázódott a koronarablás pontos lefolyása is.⁸ Egyes kutatók Kottannerné segítőitársainak kilétét is megpróbálták megfejteni – ez azonban azóta sem tekinthető tisztázottnak –,⁹ valamint akadt olyan tudós is, aki a napló alapján a magyar nyelv Albert király udvarban meglévő fontosságára mutatott rá.¹⁰ Különösen fontos továbbá, hogy a memoárban Kottannerné említi a magyar királyok koronázásának hármas feltételrendszerét: ezzel a részlettel a magyar Szent Korona ismert kutatói közül többen foglalkoztak. Végezetül, a Kottannerné-kutatásban az alábbi szempontok is felbukkantak: a műben szereplő helynevek értéke, valamint Kottannerné szimbolikus látásmódja, illetve hiedelemvilága.¹¹ A fenti rövid tematikus historiográfia jól mutatja, hogy Ilona naplója a 19. század eleje-közepe óta a tudományos kutatás számos ágazatának figyelmét felkeltette.

Bár a memoárt már a 19. században kiadták, a kutatásban Mollay Károly 1971-es kritikai kiadása számít mérvadónak. A neves soproni germanista professzor – a szöveg közzétételén, majd nem sokkal később magyarra fordításán túl – a kiadáshoz írt előszavában (illetve a Soproni Szemle lapjain¹²) összegezte az addigi kutatás eredményeit, továbbá maga is több fontos megállapítást tett a naplóval, valamint szerzőjével kapcsolatban. Dolgozatom – alább körvonalazandó – kutatási kérdései szempontjából ezek közül egyet érdemes kiemelni: Mollay röviden utalt

² PÁLOSFALVI 2019. 125.

³ FREYTAG 1924. 370–382.

⁴ BÉKÉSI 1899. 810–813; PUKÁNSZKY 1931. 61, 79; KOSÁRY 1951. 159. Bernard Capesius hiába vonta kétségbe Ilona erdélyi származását, ez utána is elfogadottnak számított: CAPESIUS 1943. 477–482.

⁵ MOLLAY 1957. 4–6.

⁶ TELEKI 1852; FRAKNÓI 1896.

⁷ KRONES 1871. 45–48.

⁸ HENSZLMANN 1873. 1–15; LUX 1925. 343–352.

⁹ SZERÉMI-ERNYEI 1913. 249–250.

¹⁰ CZECH 1834. 235–236.

¹¹ MOLLAY 1971.

¹² MOLLAY 1957. 1–9.

rá, hogy a napló megírásával-megíratásával Ilona a neki járó, az V. Lászlónak tett szolgálatokért járó jutalmazást akarta kieszközölni, az ellenszolgáltatás pedig később meg is érkezett: 1452-ben Hunyadi János Kottanner Jánosnak és feleségének adományozta Kisfalud várbirtokát.¹³

A fent bemutatott historiográfiai áttekintés nagyjában-egészében a Kottannerné-kutatás Mollay Károly kritikai kiadása idején meglévő állapotát tükrözi, a soproni professzor munkája óta ugyanis magyar történész tollából nem született hosszabb terjedelmű írás Kottannernéről. Ez a hiányt két okból is pótolni szándékozom. Egyrészt a nyugati (elsősorban angolszász és német-osztrák) szakirodalom az elmúlt néhány évtizedben is foglalkozott az emlékirattal, és több olyan új vizsgálati szempontra hívták fel a figyelmemet, amelyeknek magam is utána jártam. Másrészt pedig, részben e szempontokkal összefüggésben, lehetségessé vált, hogy Mollay Károly óta lezártnak tekintett kérdésekben is saját véleményyt fogalmazzak meg.

Az új szempontok egy része, a korábbi kutatásoktól eltérően, nem annyira a naplóban található tényanyagra irányul, sokkal inkább magára Kottanner Ilonára, pontosabban arra, hogy hogyan jelenik meg a naplóban Ilona belső gondolat-, illetve érzelemvilága, valamint milyen elbeszélői, retorikai eszközöket alkalmaz Erzsébet udvarhölgye. Ezekhez a kérdésekhez az újabb kutatók sokszor úgy közelítettek, hogy Kottannerné mint női szerző iránt érdeklődtek. Az elbeszélői módszerekkel összefüggésben az is felmerült, hogy mennyiben tekinthető a forrás önéletrajznak, mennyiben történeti műnek, esetleg egyéb műfajúnak. Természetesen mindettől a forrás lehetséges céljának, rendeltetésének megállapítása sem független, hiszen a műben valóban hemzsegő retorikai fogások, eszközök miatt nehéz nem arra gondolni, hogy a mű megszületése mögött konkrét célok állhattak, de legalábbis többről lehet szó, mint az események egyszerű papírra vetéséről. Dolgozatom következő részében magam is e szempontok alapján vizsgálom meg Kottannerné naplóját: kisebb részben a modern szakirodalomra, nagyobb részben a műből származó forrásrészletekre támaszkodva megkíséreltem körvonalazni Kottanner Ilona retorikai fogásait, elbeszélői módszereit, valamint a napló megszületése mögött álló lehetséges célokat, okokat is bemutatnom.

Ezt követően pedig, a napló retorikai jellemzőivel, valamint lehetséges céljaival összefüggésben egy röviden már említett kérdésben kívánok véleményt alkotni, mégpedig abban, hogy mennyiben lehet a napló mögött Kottanner Ilona jutalmazásra irányuló törekvését feltételezni, valamint egyáltalán, kaphatott-e jutalmat az udvarhölgy 1452-ben Magyarországon a magyar Szent Korona ellopásáért.

KOTTANNER ILONA A NAPLÓBAN – ELBESZÉLŐI, RETORIKAI ESZKÖZÖK

Túlzás lenne azt állítani, hogy a Mollay Károlyt megelőző szakirodalom egyáltalán ne vette volna észre Kottannerné belső érzelemvilágát, vagy elbeszélői tudatosságát a naplóban: Knauz Nándor,¹⁴ Gustav Freytag,¹⁵ Szerémi és Ernyey József¹⁶ egyaránt tettek erre vonatkozó megjegyzéseket. Mint említettem azonban, ezek a szempontok igazán hangsúlyosan az utóbbi évtizedek

¹³ MOLLAY 1971.; Az adománylevél szövegét közölte Knauz Nándor: KNAUZ 1863. 785–796.

¹⁴ KNAUZ 1863. 788.

¹⁵ FREYTAG 1924. 370–382.

¹⁶ SZERÉMI-ERNYEI 1913. 230.

nyugati Kottannerné-kutatásában bukkantak fel, mégpedig Maya Bijvoet Williamson,¹⁷ Sabine Schmolinsky,¹⁸ Andreas Rütther,¹⁹ Horst Wenzel,²⁰ Barbara Schmid,²¹ valamint Albrecht Classen²² írásaiban. Az általuk nyújtott támpontok, valamint saját forrásvizsgálatom alapján Kottannerné alábbi elbeszélői eszközeit különböztettem meg: az udvarhölgy beszámolója saját érzelmvilágáról, Ilona saját központi szerepének hangsúlyozása, személyes áldozatainak kiemelése, a Jó és a Rossz (a sors, végzet) szerepe az eseményekben, valamint V. László uralmának legitimálása.

1. Kottannerné beszámolója saját érzelmvilágáról

A modern Kottannerné-kutatás egyik fő érdeklődése arra irányul, hogy mennyiben, hogyan jelennek meg a naplóban Ilona személyes érzései, gondolatai, mit tudunk meg a naplóban megjelenő Ilona személyiségéről. A memoárt úgyszintén közzétevő, illetve angolra is lefordító Maya Williamson szerint a naplóban egy okos, megbízható, józan eszű, energikus, bátor, gyors észjárású nő tűnik elénk. Williamson azonban arra is utalt, hogy Kottannerné a személyes életéről, személyes vonatkozásairól gyakorlatilag semmit nem mond, önmagát inkább a királynéval való kapcsolatán keresztül jeleníti meg.²³ Különösen nagy hangsúlyt helyezett Ilona személyiségére Sabine Schmolinsky: meglátása szerint a mű nem tekinthető önéletrajznak, de a politikai eseménytörténeten kívül pszichológiai, mentalitástörténeti szempontból is fontos forrás. Ilona ugyanis minduntalan saját szerepét hangsúlyozza az események tárgyalásakor, valamint nem titkolja félelmeit, aggodalmait, és vallásossága is előtérbe kerül.²⁴ Néhány évvel későbbi írásában Andreas Rütther sem tagadta, hogy a naplóban olvashatók Kottannerné félelmeiről, aggályairól szóló szakaszok is, azonban rámutat arra, hogy a mű semmiképpen sem önéletrajz, sokkal inkább memorandum, amelyben nem igazán jelenik meg Kottannerné valós személye, helyette inkább egy példaszerűen cselekvő, megkonstruált figuráról beszélhetünk.²⁵

Kottannerné erős, bátor személyisége, valamint belső érzelmvilága legfőképpen a korona ellopásának konkrét leírásakor hangsúlyos a naplóban, amikor Ilona az őt szorongató félelmekről és aggodalmakról számol be. Az udvarhölgy először a gyertyák elvesztése miatt ijed meg,²⁶ majd a lakat feltörése keltette zajoktól,²⁷ valamint, ami még fontosabb, lelkiismeret-furdalásról

¹⁷ WILLIAMSON 1987, 1998.

¹⁸ SCHMOLINSKY 1998.

¹⁹ RÜTHER 2004.

²⁰ WENZEL 2006.

²¹ SCHMID 2007.

²² CLASSEN 2007.

²³ WILLIAMSON 1987. 328–330.

²⁴ SCHMOLINSKY 1998. 63–73.

²⁵ RÜTHER 2004. 243–246.

²⁶ „Én meg odamegyek, hogy elhozzam a gyertyákat, hát elvesztek. Oly nagyon megijedtem, hogy azt sem tudtam, mit csináljak, a dolog majdnem abbamaradt a világítás miatt.” MOLLAY 1979. 20.

²⁷ „Akkor ő a lakatról levette a rápecsételt kendőcskét, amelyet a várnagy tett oda, kinyitotta az ajtót, szolgáljával együtt bement, és keményen dolgozott a többi lakaton, úgyhogy az ütögetés és a reszelés zaja kivehetően hallatszott. (...) Mert én mindent jól hallottam, s nagy félelmemben és aggodalomban örököttem egész idő alatt, s nagy ájtatosan letérdeltem, és kértem Istent és Miasszonyunkat, legyenek mellettem és segítőtársaim mellett. (...)” MOLLAY 1979. 21–22.

is beszámol a vállalkozás kapcsán, saját lelkéért aggódik.²⁸ Továbbá, minduntalan azt képzei, hogy szándékuk lelepleződött, és az egyes bejáratok felől hallatszódó hangok már az öröknek és a vár népének közeledtét jelzik.²⁹ Ilona aggodalmai a memoár más helyein is előkerülnek: például már a mű elején, a visegrádi várban kialakult, és a koronát is veszélybe sodró tűzvész kapcsán.³⁰

Fontos leszögezni, hogy a Kottannerné belső érzelmvilágáról – főként aggodalmairól – szóló szakaszok túlnyomórészt a Szent Koronát érintő vállalkozásokhoz kapcsolódnak, de mindenképpen Ilona Erzsébetnek (illetve a kis Lászlónak) tett szolgálataihoz. Legfőképpen olyan félelmekről van szó, amelyekkel Ilona minduntalan azt hangsúlyozza, hogy nagy volumenű eseményekben vesz részt, a részvétellel pedig ő maga óriási kockázatot vállal. Érdeemes itt visszautalni Williamson, illetve Rüter véleményére: az idézett forrásrészletek alapján a napló Ilonája valóban tűnik inkább egy példaszerűen megkonstruált, mintsem valós figurának.

2. Kottannerné és saját központi szerepe

A napló feltételezett „önéletrajzi” vonatkozásainak másik oldala, hogy a belső aggodalmak hangsúlyozása mellett Kottannerné szüntelenül a nagypolitikai események középpontjába helyezi saját magát. Rendszeresen az olyan kiszólások, amelyekkel ezt kívánja kihangsúlyozni – „Én is ott voltam, Én, Kottanner Jánosné, szintén vele mentem, stb.” –, mindeközben a történeteket a háttérből mozgó nőként tűnik fel, akiben Erzsébet királyné különösen megbízott. A már említett Williamson,³¹ valamint Schmolinsky³² is érintették a kérdést, de a legalaposabban Horst Wenzel, aki szerint Ilona önreprezentációja az uralkodáshoz kötődő eseményekben való részvételen, a királynőhöz való közelségén keresztül jelenik meg. Fontos, hogy mindezek alapján Wenzel is hangsúlyozta, hogy Ilona identitása a műben valójában nem önéletrajzi keretek között jelenik meg, még akkor sem, ha egyébként – főként a koronarablásról szóló szakaszban – az udvarhölgy személyisége is előtérbe kerül.³³

Ismét érdemes néhány példával illusztrálni, hogyan helyezi az udvarhölgy saját magát a középpontba. A legjobb példák azok, amikor Kottannerné kiszól a szövegből, és felhívja a

²⁸ „Nagyon aggódtam lelkemért, jobban, mint az életemért. Arra kértem Istent, ha mindez ellene való volna, ha ezért el kellene kárhoznom, vagy pedig ebből baj származnék az országra és lakóira, akkor Isten legyen lelkemnek irgalmas, és inkább hagyjon előbb itt meghalnom.” MOLLAY 1979. 22.

²⁹ „Mialatt így fohászokdadt, nagy zaj és zörgés támadt, mintha sokan pánccélban lettek volna az ajtó előtt, ahol segítőársamat beeresztettem, s úgy rémlett, mintha az ajtót betaszították volna. Nagyon megijedtem és felálltam, hogy figyelmeztessem őket, hagyják félbe munkájukat. (...) Akkor vigyázva lementem a kicsi lépcsőn, majd az udvarhölgyek kamráján át az ajtóhoz, amely az asszonyháznak igazi bejárata volt. Amikor az ajtóhoz értem, senkit sem hallottam. Megőrültem és hálát adtam Istennek, folytattam imámat, s azt hittem, hogy az ördög műve volt, aki szívesen megghiúsította volna a dolgot.” MOLLAY 1979. 22–23.

³⁰ „Akkor eljöttek hozzám az udvarhölgyek, hogy keljek fel tüstént, mert tűz van abban a bolthajtásos szobában, amelyben asszonyom öngyága hált. Én szörnyen megijedtem, rögtön felkeltem, besiettem a szobába, ez telis-tele volt füsttel, én elfojtottam, majd eloltottam a tüzet, és kiengedtem a füstöt, ismét beillatosítottam a szobát, úgyhogy a királyné azon éjjel aludhatott benne.” MOLLAY 1979. 10.

³¹ WILLIAMSON 1987. 334.

³² SCHMOLINSKY 1998. 65.

³³ WENZEL 2006. 23–24.

figyelmet, arra, hogy ő, Kottanner Jánosné szintén ott volt egy adott eseménykor.³⁴ Szintén jó példa, hogy amikor Cillei Ulrik és Erzsébet arról tárgyaltak, hogy hogyan lehetne kihozni a szent koronát a visegrádi várból, Ilona nem győzi hangsúlyozni, hogy rá esett a választásuk, hiszen ő ismeri a legjobban a körülményeket, ráadásul Erzsébet még meg is bíz benne.³⁵ Ugyancsak említhető az a részlet, amelyben Ilona azt állítja, Erzsébet legszívesebben három részre osztaná őt, mind a maga, mind fia, illetve leánya számára igénybe venné udvarhölgye szolgálatait.³⁶

Tagadhatatlan, hogy Ilona háttérszereplőként valóban fontos szerepet játszott a szóban forgó évek politikájában. Mégis úgy gondolom, ennek folyamatos hangoztatása, saját részvételének kidomborításra retorikai eszköznek minősíthető. Hasonlót állapíthatunk meg továbbá, mint az előző, Kottannerné érzelmvilágáról szóló fejezetben: Az udvarhölgy hangsúlyos ön-reprezentációja leginkább a Szent Koronához kötődő vállalkozásokhoz, illetve Erzsébetnek tett szolgálataihoz kapcsolódik, és Ilona figurája ismét példaszerűen cselekvőnek hat.

3. Ilona személyes áldozatai

Ilona érzelmvilágával, illetve saját szerepének hangsúlyozásával szoros összefüggésben több olyan részletet is olvashatunk a naplóban, amelyekben Kottannerné arról panaszkodik, hogy az eseményekben játszott szerepe hatalmas személyes áldozatvállalásokat követelt meg. A mű e részleteivel foglalkozott Williamson,³⁷ Schmolinsky,³⁸ valamint Rüter is, utóbbi összekapcsolta Kottannerné elválását saját családjától azzal, hogy Ilona hangsúlyozta: anyaszerepet is vállalnia kellett László mellett.³⁹

Az udvarhölgy általában a családja kapcsán szól személyes áldozatvállalásáról, így tesz akkor is, amikor Erzsébet felkéri őt a korona ellopására, ez ugyanis nagy kockázat volt önmaga és gyermekei számára.⁴⁰ Továbbá, a mű végén is felhívja a figyelmet arra, hogy férjét és leányát hátra kellett hagynia, amikor László mellett maradt.⁴¹ Érdemes még megemlíteni azt a részletet

³⁴ „Önagsága ezután Bécsbe küldött, és legkisebb leányát, Erzsébet kisasszonyt kíséretével együtt elhozták onnan Pozsonyba; ez megtörtént, s akkor én, Kottanner Jánosné szintén ott voltam, és engem is elküldtek Albert királynak s hitvesének, a nemes és legkegyelmesebb királyné asszonynak udvarába. (...) Ezután (...) hozták a szent koronát, s bevitték egy bolthajtásos helyiségbe, amely ötszögletű volt, s én, Kottanner Jánosné szintén ott voltam...” MOLLAY 1979. 5–7.

³⁵ „Cillei Ulrik gróf mint hűséges atyjafia is eljött akkor önagságához, s együtt megtanácskozták, hogyan lehetne valami okosat kitalálni, hogy a szent koronát a visegrádi várból kihozhassák. Nagyságos úrnöm akkor hozzám jött, hogy én tegyem meg ezt, mivel senki sem ismeri annyira a körülményeket, mint én, akiben ezenfelül még meg is bízik.” MOLLAY 1979. 16.

³⁶ „A nemes királyné ekkor így szól hozzám: „Mit tanácsol, kedves Kottannerné? Ha őt három részre oszthatnám, szívesen magamnál tartanám, szívesen a fiamnál hagynám, és szeretném, ha a leányomnál lenne.” Tanácskoztam ezért az urakkal, melyik résznél maradjak. Az urak akkor azt akarták, hogy én a nemes királynál maradjak.” MOLLAY 1979. 60.

³⁷ WILLIAMSON 1987. 331.

³⁸ SCHMOLINSKY 1998. 66.

³⁹ RÜTHER 2004. 242.

⁴⁰ „Én bizony nagyon megijedtem, mert ez súlyos kockázat volt számomra és kis gyermekeim számára, s azon tépelődtem, mitévő legyek, s senkitől sem merem tanácsot kérni, csak Istentől.” MOLLAY 1979. 16–17.

⁴¹ „Én is bánatos szívvel búcsúztam, mert nagyon nehezen váltam el a nemes királynétól, bár ifjú úrnömet nehezen, nagy gondok között neveltem fel. A férjemet meg a leányomat, Katalint vissza kellett hagynom a nemes családnál. És elindultunk nagy aggodalommal, törődéssel és kínlóddással.” MOLLAY 1979. 62–63.

is, amelyben Ilona hangsúlyozza, hogy nem szívesen maradt László mellett, mert tudta, ez még az addigiaknál is nagyobb nehézségekkel jár majd számára.⁴²

Kottannerné tehát a belső aggodalmainak, valamint saját szerepének hangsúlyozása mellett azt is igyekszik kiemelni naplójában, hogy az Erzsébetnek, illetve Lászlónak nyújtott szolgálatai kifejezetten személyes jellegű áldozatokat is megkívántak. Ezekben az esetekben sem indokolt megkérdőjelezni Ilona állításainak valóságtartalmát, az udvarhölgy bizonyára valóban ennyire jelentős, számára komoly áldozatokat jelentő szolgálatokat végzett Erzsébet udvarában. Mindennek szüntelen hangoztatása, kidomborítása azonban retorikai fogásnak tűnik.

4. A jó és a rossz küzdelme a naplóban

Ilona saját, személyes érzelmei, önmaga, illetve szerepe, fontossága kiemelése mellett egyéb elbeszélői, történetmesélési fordulatokkal is él memoárjában. Ahogy erre az említett kutatók közül Williamson,⁴³ valamint Wenzel⁴⁴ is felfigyelt, a memoárban Ilona az eseményeket nem evilági kontextusba helyezi: saját tettei mögött ott látatja Isten, valamint az Ördög közreműködését, a Jó és a Rossz küzdelmét. A napló e jellegzetességét Barbara Schmid is észrevette, aki tanulmányában az isteni akarat megnyilvánulásának helyszíneire (pl. Visegrád) mutatott rá.⁴⁵ Kottannerné e kontextusban saját pártját, Erzsébetet, a kis Lászlót, illetve önmagát mutatja be Isten kegyeltjeként, és az ellenoldalt, Ulászló pártját rosszként, Isten akaratának ellenségeként állítja be.

Az első ilyen elemeket a már említett tűzvész leírásában találjuk. Ilona beállítása szerint a tűz által az ördög akart ártani mind Erzsébetnek, mind a szent koronának, ám Isten szerencsére örködött, és idejében felébresztette az udvarhölgyeket.⁴⁶ Isten akaratából hamarosan elérkezett az ideje a terv végrehajtásának, ráadásul a Mindenható egy magyar férfiút is küldött Erzsébet és Ilona segítségére.⁴⁷ Fontos az is, hogy Kottannerné szerint Istennek volt köszönhető, hogy a rablás közben az örök és a várnagy népe semmit sem hallott meg,⁴⁸ egy alkalommal pedig Ilona azt írja, hogy az egyik zajforrást, amit hallani vél, az ördög művének gondolta.⁴⁹

⁴² „Az urak akkor azt akarták, hogy én a nemes királynál maradjak. Nem szívesen tettem, mert jól tudtam, hogy súlyosabb szolgálatom és gondom lesz, mint azelőtt volt...” MOLLAY 1979. 60.

⁴³ WILLIAMSON 1987. 333.

⁴⁴ WENZEL 2006. 24–27.

⁴⁵ SCHMID 2007. 113–138.

⁴⁶ „Isten azonban örködött felettük, és idejében felébresztette az udvarhölgyeket, én pedig elől fektüdtem a kis királynál...” MOLLAY 1979. 10.

⁴⁷ „Amikor aztán elérkezett az igazi ideje annak, hogy Isten csudatételét véghezvigye, akkor Isten egy férfiút küldött nekünk, aki elvállalta, hogy kihozza a szent koronát: ez magyar volt, ... -nak hívták, hűségesen, okosan, férfihoz méltón fogott neki a dolognak, s előkészítettünk mindent, ami a dologhoz kellett, szereztünk néhány lakatot és két reszelőt.” MOLLAY 1979. 17–18.

⁴⁸ „Az örök és a várnagy népe ezen az éjszakán különösen éberek voltak a gond miatt, amely rajtuk volt, mégis a mindenható Isten, úgy látszik, mindnyájuk fülét betömte, és egyikük sem hallott semmit.” MOLLAY 1979. 21.

⁴⁹ „Akkor vigyázva lementem a kicsi lépcsőn, majd az udvarhölgyek kamráján át az ajtóhoz, amely az asszonyháznak igazi bejárata volt. Amikor az ajtóhoz értem, senkit sem hallottam. Megörültem és hálát adtam Istennek, folytattam imámat, s azt hittem, hogy az ördög műve volt, aki szívesen meghiúsította volna a dolgot.” MOLLAY 1979. 23.

A rablást követően, László megkoronázása előtt Ilona arról beszél, hogy az ördög igen serényen munkálkodott. Erre a kijelentésre az szolgálta az alapot számára, hogy a lengyel király bevonult az országba, és Budára igyekezett.⁵⁰ A mű végéhez közeledve pedig Ilona említést tesz egy epizódról, amely megzavarta az addig kedvező történéseket: arról álmodott, hogy a korona egy pocsolyába esett, ez pedig megijesztette Erzsébetet. Ilona ezt a történetet is az ördögre vezeti vissza.⁵¹

Úgy vélem, könnyű összefüggést feltételezni a Jó és a Rossz kontextusának retorikája, valamint Ilona fent ismertetett elbeszélői eszközei között. Ilona nem csak saját fontosságát, áldozatait, a rá leselkedő veszélyt hangsúlyozza, de magát az általa szolgálta ügyet is misztifikálja azáltal, hogy Isten által támogatottként tálalja. A napló szerint tehát Ilona olyan vállalkozás részese, amelynek sikerre vitele – a háttérben folyamatosan munkálkodó Ördöggel szemben – maga a Mindenható akarata volt.

5. V. László uralmának legitimálása

A fentiekben bemutatott isteni támogatással részben összefügg Kottannerné következő elbeszélői eszköze: az ifjú László király legitim uralkodóként történő bemutatása. Figyelemreméltó, hogy a műben – természetesen a szent koronával történő megkoronázás ténye mellett – Ilona többféle legitimációs érveléssel is megkísérli alátámasztani László jogát a magyar trónra.

Az első ezek közül a már taglalt isteni kiválasztottság: az előző fejezetben bemutatott részletek jól példázzák, hogy Ilona szerint Lászlót Isten választotta ki a magyar trónra, és hatalomra jutásának minden mozzanatát támogatja.

Ahogy ezt a már említett Wenzel is észrevette,⁵² az isteni kiválasztottság hangoztatása mellett Ilona az ifjú király alkalmasságát, fizikai erejét is kiemeli, az udvarhölgy ábrázolása szerint László a koronázáson tanúsított viselkedése az uralkodói erő és alkalmasság ékes bizonyítéka. Az ifjú király ugyanis egyrészt olyan erőteljesen tartotta a fejét a koronázáskor, hogy egy egyesztendő gyermeknek is becsületére vált volna, másrészt olyan hangosan sírt, hogy a köznép elcsodálkozva mondogatta, hogy ez nem lehet egy tizenkét éves gyermek hangja.⁵³

⁵⁰ „Figyeljétek, milyen serény volt az ördög a kezdet kezdetén és a vége felé. Nem sokkal ezután a Galgóci Vajda Miklós jött nagyságos úrnőmhöz, és úgy találta, hogy ő derekasan fog szolgálni önagságának, aki ekkor adta át neki Székesfehérvárt. Nem sokkal ezután az a megbízható hír jött, hogy a lengyel király vonul be az országba, és Budára igyekezik, ahogy aztán meg is történt. Ezért titokban és sietve kellett a koronázásra felkészülnünk.” A korona elrablása.” MOLLAY 1979. 41.

⁵¹ „Akkor egy csip-csup dolog jött közbe, amely ezt megzavarta. Ahová az ördög nem jut el, oda elküldi a követét. Már harmadik hete sok aggodalom közt voltunk Győrött, amikor egy éjszaka azt álmodtam, hogy a szent korona egy pocsolyába esett, úgyhogy csupa folt lett. Reggel felkelve a nemes királynéhoz mentem, és elmondtam neki, mit álmodtam a szent koronáról. Önagsága erre nagyon megijedt, és így szólt: „Az álom jelent valamit!”, s rögtön odament, ahol a szent korona volt, és megnézte.” MOLLAY 1979. 59.

⁵² WENZEL 2006. 30–32.

⁵³ „Persze azt is tudjátok, hogy amikor az érsek a fejére tette a szent koronát, és odatartotta neki, olyan erőteljesen tartotta a fejét, hogy egyesztendő gyermeknek is elég lett volna, amit ritkán lehet látni olyan gyermekeknek, akik tizenkét évesek. (...) A nemes ifjú királynak koronázásán kívül még egy kis öröme akadt, mert hangosan sírt, úgyhogy az egész templomban hallatszott, a köznép csodálkozott is rajta, és mondogatták, hogy ez nem egy tizenkét éves (sic!) gyermeknek a hangja, becsületére válna egyesztendő gyermeknek is, pedig ennyi nem is volt.” MOLLAY 1979. 48–49.

László isteni kiválasztottságának és alkalmasságának kiemelése mellett Ilonának gondja volt arra is, hogy a gyermeket párhuzamba állítsa a megfelelő ősökkel, elődökkel. Amikor az ifjú király nevének kiválasztásáról beszél, rámutat, hogy bár egyesek szerint Péternek vagy Albertnek kellett volna nevezni, Erzsébet már fogadalmat tett Istennek és Szent László királynak.⁵⁴ I. László tehát mint V. László előképe tűnik fel a naplóban. Az sem véletlen, hogy a koronázásra történő készüléskor Ilona Zsigmond császár egykori, vörös és aranyszínű köntöséből varrta az ifjú király első ruháját. Ilona ki is hangsúlyozza, a vörös és fehér szín bizonyosága annak, hogy László nagyapai és apai örökségében jogosan uralkodhat.⁵⁵

Véleményem szerint a napló V. Lászlót legitimálni kívánó részletei szintén összefüggenek Ilona egyéb retorikai eszközeivel: logikus feltételezés lehet, hogy Kottannerné saját szerepének kidomborítása, valamint az általa szolgálta ügy isteni támogatottsága nem lehetett volna hiteles László uralkodói legitimitásának, valamint alkalmasságának megmutatása nélkül.

A NAPLÓ LEHETSÉGES CÉLJAI

Ahogy azt már több ízben említettem, az emlékirat fent bemutatott retorikai eszközei, elbeszélői eszközei arra utalnak, hogy a naplót tudatosan szerkesztették meg, és létrejött valamilyen célt szolgálhatott. Két sajátosság mindenképpen feltűnhet az idézett forrásrészleteket olvasva: egyrészt Ilona minduntalan saját szerepének jelentőségét, rá nézve veszélyes mivoltát, saját áldozatkészségét hangsúlyozza, másrészt pedig a mű során végig igyekszik az általa szolgálta ügyet misztifikálni, valamint az ügy törvényességét igazolni.

A Kottannerné-kutatásban érthető módon felmerült, hogy Ilona esetleg tisztán intellektuális céllal írhatta, vagy írathatta meg visszaemlékezéseit, tehát történeti, krónikás célokat kellene látnunk a forrás megszületése mögött. Ám ahogyan azt Williamson is írja, ez az értelmezés kevésbé valószínű. Albrecht Classen szerint a forrás önéletrajznak tekinthető, de legalábbis önéletrajzi elemeket tartalmaz: azok a részletek tehát, amikor Ilona a saját félelméről, áldozatvállalásairól számol be, az udvarhölgy őszinte megnyilvánulásai, a személyes érzelmei, gondolatai átszűrődnek a történeti tények tárgyalása mögül. Kérdés, mennyiben tekinthetők Ilona személyes megnyilvánulásai ténylegesen önéletrajzi elemeknek, hiszen, ahogy arra már szintén utaltam, a naplóban inkább egy megkonstruált kép rajzolódik ki, amelyet Kottannerné magáról kialakítani szándékozott.

Magam a fenti lehetőségeknél valószínűbbnek látok két másik értelmezést. Az egyik az a Wenzel által is felvetett, és Mollaynál is megjelenő lehetőség, amely szerint Ilona a naplóval László trónigényét akarta támogatni. Mint láthattuk, Kottannerné valóban törekedett arra a

⁵⁴ „A keresztségben László királynak nevezték, ez egyesekben haragot keltett, mert úgy vélték, Péter királynak kellett volna nevezni, mivel ezt a nevet hozta magával. Egyesek viszont úgy gondolták, hogy Albert királynak kellett volna elnevezni, atyjára való tekintettel, aki olyan nagyon derék király volt. Az én nagyságos úrnóm azonban már fogadalmat tett Istennek és Szent László királynak, sőt elküldte fogadalmi ajándékát Nagyváradra; Wilsnackba pedig Vinsterel útján ezüst gyermekszobrot küldött a Szent Vérhez, és kérte Istent, ajándékozza meg trónörökösével, ami Isten akarata szerint hamarosan meghallgatásra talált.” MOLLAY 1979. 33–34.

⁵⁵ „Nos egy szép, nagy miseruha volt ott, valamikor Zsigmond császár köntöse volt, vörös és aranyszínű, s ezüstfehér minták voltak beleszőve, ezt kellett kiszabni, és ebből kellett az ifjú király első ruháját varnom, amelyet a szent koronához kellett felvennie. Nos, figyeljétek, hát nem bizonyosága-e annak, hogy nagyapai és apai örökségében jogosan uralkodjék. Címerpajzsa vörös és fehér.” MOLLAY 1979. 41–42.

naplóban, hogy a fiatal uralkodó trónra való legitimitását és alkalmasságát alátámassza. Ennél is valószínűbbnek, és a napló idézett részletei alapján jól alátámaszthatónak tartom azonban, hogy az emlékirat Ilona saját érdekében készült. Az udvarhölgy egyrészt a saját érdemeit akarthatta halhatatlanná tenni, hiszen mégiscsak nagy volumenű, sőt, Magyarország szempontjából sorsfordító eseményekben vett részt. Továbbá, ezzel összefüggésben lehetséges, hogy Ilona egy nagyon is gyakorlati célt kívánt elérni: az udvarhölgy vagy László, vagy a magyar uralkodói körök számára azért akart lenyomatot készíteni saját tetteiről, hogy ily módon hozzájuthasson az Erzsébet által – a napló szerint – neki ígért jutalmazáshoz. Lehetséges, hogy a mű minden eleme ezt a célt szolgálta: Ilona ezért emeli ki a saját félelmeit, áldozatvállalását, szerepét, az Isten általi támogatottságát, illetve az általa segített László legitimitását (hiszen saját jelentőségének hangsúlyozásához arra is szüksége lehetett, hogy az általa pártolt ügy legitimnek tűnjön!). Könnyen elképzelhető, hogy ezek az elbeszélői eszközök mind annak a tudatos konstrukciónak a részei, amely Ilona érdemeire, és a neki járó jutalmazásra volt hivatott felhívni a figyelmet.

Ez utóbbi, Williamson, Rütther, Wenzel, és Mollay (de már korábbi kutatók) által is felvetett lehetőséget nagyban erősíti (sőt, talán magát a felvetést is eredetileg indokolta) hogy egy 1452. évi március 17-ei oklevél szerint Kottannerné valóban jutalmazásban részesült: Hunyadi János kormányzó Ilonának és férjének adományozta Kisfalud birtokát. Az iratból ugyan csak annyit tudunk meg, hogy a jutalmazást a „László királynak tett szolgálatok” indokolták,⁵⁶ a kutatók mégis összefüggésbe hozták az oklevelet a naplóval: eszerint tehát Kottannerné – legalább részben – eleve a remélt jutalomhoz való hozzájutás miatt írta volna naplóját, amely évekkel később, 1452-ben meg is érkezett a pozsonyi várbirtok, Kisfalud formájában.

Az első probléma ezzel kapcsolatban az, hogy jelenleg nem rendelkezünk konkrét bizonyítékkal az emlékirat és az adománylevél kapcsolatát illetően, hiszen az oklevélben semmi nem utal sem az emlékiratra, sem pedig Kottannerné részvételére a koronalapásban. Arról nem is szólva, hogy ha Kottannerné valóban a koronalapásért kapta meg Kisfalud birtokát, ahhoz sem feltétlenül kellett az emlékirat, hiszen 1452-re már a napló nélkül is sokan tudhattak Ilona tettéről. Újabb bizonyítékok előkerüléséig tehát sajnálatos módon meg kell elégednünk a pusztá feltételezéssel, amely szerint Ilona egyrészt valóban a koronalapás miatt kapott jutalmat Hunyaditól, másrészt pedig a napló a remélt jutalom érdekében is íródhatott. Írásom hátralévő részében ezért nem ezzel, hanem egy a kérdéssel kapcsolatban felmerülő másik problémával foglalkozom bővebben.

Az kétségtelen, hogy a napló retorikai eszközei alapján feltételezhető lenne, hogy Ilona a neki járó jutalmazás miatt írta meg művét. Ahogy azonban azt írásom legelején említettem, a korona ellopása évtizedekig tartó zűrzavart, politikai bizonytalanságot, és problémás királyválasztásokat eredményezett Magyarországon. Ennek fényében első pillantásra meglepőnek, sőt, vitathatónak tűnik a Kottannerné-kutatás azon álláspontja, hogy a napló, valamint az 1452-es jutalmazás között összefüggés áll fenn. Megkérdőjelezhető ugyanis, hogy Ilonát megjutalmazhatta-e az akkori (1452-ben) magyar kormányzó, Hunyadi János egy ennyire komoly, és hosszú

⁵⁶ „Cum nos pro multimodis fidelitibus et fidelium servicionum gratuiti meritis nobilium Iohannis Kottanner ac domine Elene Kottannerin consortis eiusdem, que ipsi et specialiter annotata domina Elena serenissimo principi domino Ladislaw regi domino nostro naturali locis debitis et temporibus semper opportunis, non curando prospera scilicet et adversa, exhibuissent et impendissent...” Lásd.: KNAUZ 1863. 785–796; Szlovák Nemzeti Levéltár (Slovenský národný archív), Pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltára 3–2–7. (DF 225756.)

távú politikai gondokat okozó tettéért. Ha el is fogadjuk tehát, hogy Kottannerné ellenszolgáltatást remélt naplója által (bár még ez sem egyértelmű), vajon mennyiben reális azt feltételezni, hogy ezt el is érte? Nem elképzelhető vajon, hogy a jutalmazásban más, nem pedig a koronálás miatt részesült Kottanner János és felesége? A kérdés megválaszolásában az 1440–50-es évek politikai viszonyainak áttekintése segített, melynek során főként a korszak kutatásában jelenleg vezető szerepet betöltő Pálosfalvi Tamás véleményét vettem alapul.

KOTTANNERNÉ ÉS HUNYADI JÁNOS 1452-ES ADOMÁNYA

Mint az az alábbiakban látni fogjuk, Kottannerné lehetséges jutalmazása, (valamint a korona távolléte) szempontjából a szóban forgó időszakot két szakaszra kell osztani. A két időszak közötti cezúrát Ulászló 1444. november 10-ei halála, valamint – ennek következményeképpen – az jelenti, hogy a magyar országgyűlés 1445. májusában magyar királyként ismerte el a gyermek V. Lászlót (igaz, azzal a feltétellel, hogy az ifjút éppen gyámsága alatt tartó Frigyes német király kiadja őt a kezéből a Szent Koronával együtt).⁵⁷ Ez a változás a dolgozatban feltett kérdésemet illetően (kaphatott-e jutalmazást Kottannerné a Szent Korona eltulajdonításáért) két okból is kulcsfontosságú: egyrészt inntől fogva – legalábbis elvileg – megtörtént annak az uralkodónak az elismerése magyar királyként, akinek a számára Erzsébet udvarhölgye ellopta az ereklyét, ezzel törvényes megkoronázását is lehetővé téve. Másrészt pedig, ekkortól a koronához, pontosabban annak távollétéhez való viszony is megváltozott hazánkban: a hatalom ugyanis döntő részben az új nagy nyertes, Hunyadi János kezébe került.⁵⁸

A fent említett első szempont már a korábbi Kottannerné-szakirodalomban is felmerült: Knauz Nándor már 1863-as írásában említette, hogy Ilona tette az elkövetésekor bűnnek számított volna, ám idővel jutalom lett, hiszen Ulászló halálával törvényes király lett az, akinek a javára a koronát eltulajdonította.⁵⁹ Erre később – többek között – Mollay is rámutatott: Kottannerné egészen Ulászló haláláig, illetve a László Frigyes kezéből történő kiszabadítását először napirendre tűző országgyűlésig nem remélhetett ellenszolgáltatást tetteiért, utána azonban igen, és meg is kapta azt 1452-ben.⁶⁰ Ezekkel a véleményekkel nehéz lenne vitatkozni: tény és való, 1445. májusától kezdve Kottannerné a törvényes magyar király számára lopta el a Szent Koronát, sőt, ily módon egyenesen neki volt köszönhető, hogy az ekkor már törvényesnek elfogadott királyt korábban legitim módon koronázták meg. Ezzel kapcsolatban szükséges azonban tisztáznom egy, a szakirodalomban megjelenő pontatlanságot: A Kottanner Jánosnak és Ilonának adott jutalmazás időpontja (március 17.) még László király Frigyes gyámsága alól kiszabadítása (szeptember 1.) előtt következett be, így tehát az semmiképpen sem állítható, hogy maga V. László jutalmazta volna meg a neki nagy szolgálatokat tevő udvarhölgyet.⁶¹ Az viszont elképzelhető, hogy Hunyadi ezzel a gesztussal – t. i. a koronálás által László koronázását elősegítő Kottannerné megjutalmazásával – László törvényes

⁵⁷ PÁLOSFALVI 2019. 143.

⁵⁸ PÁLOSFALVI 2019. 145.

⁵⁹ KNAUZ 1863. 785–796.

⁶⁰ MOLLAY 1971.

⁶¹ SZERÉMI-ERNYEI 1913. 256.

magyar királyságát ismerte el, és a magyar trón tényleges átvételéhez talán ekkor már egyre közelebb kerülő uralkodót támogatta.

Bár kétségtelen, hogy a feltételezett jutalom idején már valóban László számított Magyarország elismert törvényes királyának, továbbra is kérdés, hogy vajon – László elismertsége ellenére – a Szent Korona hazánk határain túlra kerülése nem okozott-e nagyobb felháborodást a magyar vezető körökben annál, hogy a lopást végrehajtó udvarhölgy jutalomban részesülhessen tetteért. Bár a kétely joggal merülhet fel, a Kottannerné-kutatás mindezidáig mégsem foglalkozott ezzel a szemponttal.

A kérdés megválaszolásához (vagyis inkább a kétely feloldásához) egy fontos tényezőre kell rámutatnom. A fent említett, 1444–45-ben lezajlott cezúra nemcsak az V. Lászlóhoz való viszonyt módosította, hanem magához a Szent Koronához, annak távollétéhez való hozzáállásban is változáshoz vezetett; ennek oka pedig abban kereshető, hogy a főhatalom Hunyadi János kezébe került.

Nem elhanyagolható szempont, hogy az ezzel az időszakkal foglalkozó történeti kutatásban Hunyadi János recepciója módosuláson ment keresztül. A 19. századi Teleki József nagy volumenű összefoglalójában például határozottan tagadta, hogy ekkor minden Hunyadi kedve szerint folyt volna Magyarországon, szemben Aeneas Silvius Piccolomini, a kor jelentős politikusa, és nem mellesleg III. Frigyes egyik fő bizalmasa véleményével.⁶² A korszak modernkori kutatója, Pálosfalvi Tamás azonban már inkább Piccolomini véleményéhez közel álló Hunyadi-képet rajzolt meg egy nemrég megjelent írásában.

Ahogy azt már említettem, a magyar országgyűlés 1445. májusában azzal a feltétellel ismerte el Lászlót magyar királynak, hogy Frigyes a gyermeket a Szent Koronával együtt kiadja őrizetéből, ennek megtagadása esetén pedig (újabb) királyválasztást helyezett kilátásba. Frigyessem azonban sem ekkor, sem az elkövetkező években nem sikerült megegyezni, a német uralkodó hajthatatlannak bizonyult László és a korona kiadását illetően. Ezen a ponton kell felhívnom a figyelmet Pálosfalvi Tamás véleményére, aki szerint – bár végső soron valóban Frigyesen múlt a korona sikertelen visszaszerzése – a szálak – talán már 1445-ben, de 1446-tól fogva mindenképpen – Hunyadi János kezében futottak össze, aki 1446-tól kormányzói pozíciót töltött be. Hunyadi ekkor már az ország leggazdagabb birtokosa és nemzetközi hírű hadvezér volt, akinek fő ambíciója az oszmánok elleni háború folytatása volt. Ehhez pedig teljhatalomra és belső békére volt szüksége, így ő sem régi, sem új király után nem vágyott. Ahogy arra Pálosfalvi rámutatott, az Újlaki Miklóssal történt megegyezés után Hunyadi 1446. elején titokban megállapodást kötött Frigyes királlyal, melynek lényege a következőképpen foglalható össze: cserébe azért, hogy Hunyadiék ezután nem bolygatják László és a Szent Korona ügyét, a német uralkodó sem avatkozik be a magyar belpolitikába. Ez az alku nem csak Frigyesnek felelt meg tökéletesen, de Hunyadinak is, aki innentől nyugodtan foglalkozhatott az oszmán problémával, valamint építhette saját hatalmát. Úgyszintén Pálosfalvi meglátása, hogy bár Hunyadi – vélhetően a közvélemény nyomására – 1446. őszén háborút indított Frigyes ellen (László és a korona visszaszerzésének céljából), valójában nem próbálta meg Frigyeset tárgyalási pozícióba szorítani, és az első adandó alkalommal ráállt a fegyverszünetre. 1450-ben pedig Hunyadi és Frigyes újabb megállapodást kötött arról, hogy Hunyadi nem háborgatja Frigyeset Lászlót és a koronát illetően. Végezetül pedig: ahhoz, hogy László végül (1452. őszén) mégiscsak kiszabadult Frigyes fogságából, nem

⁶² TELEKI 1852. 278–279.

Hunyadi lépései vezettek, a történés egy az osztrák rendek által kezdeményezett, majd kiszélesedett politikai mozgalom eredménye volt.⁶³

A Magyarországon lassan vezető hatalmi pozícióba lépő Hunyadi János fent ismertetett lépései jól mutatják a Szent Korona távollétéhez való viszonyulás megváltozását Ulászló halála után. Bár ezzel kapcsolatban biztosat nem állíthatunk, olybá tűnik, hogy Hunyadit – ha nem is üdvözölte kifejezetten a korona eltulajdonítását – nem zavarta túlságosan a korona, illetve a kis László Frigyesnél maradása, sőt, talán mindez kapóra is jött neki saját céljai szempontjából. Mi több, Hunyadi a kormányzóvá választását, majd ennek az – elvileg ideiglenes – címnek az állandósulását részben pontosan annak a bizonytalan állapotnak köszönhette, amelyet a törvényes király és az erekye távolléte okozott. Talán nem túlzás tehát azt állítani, hogy Hunyadi hatalmának egyik sarokkövét éppen a Szent Korona Magyarországon kívül rekedése jelentette.

Ez a lehetőség közvetett módon más megvilágításba helyezi, értelmezhetővé teszi a Kottanner Jánosnak és Ilonának adott jutalmazás kérdését is. Továbbra is igaz az, hogy Erzsébet és udvarhölgye tette évtizedes politikai bonyodalmakat, bizonytalanságot eredményezett Magyarországon. Mindazonáltal, mint láthattuk, a kor egyik vezető politikusának éppen ez a bizonytalanság jöhetett kapóra: ennek fényében pedig már sokkal könnyebben elképzelhető, hogy Hunyadi János 1452. márciusában megjutalmazta a koronalapást végrehajtó udvarhölgyet a „Lászlónak nyújtott szolgálataiért.”

Összefoglalóan tehát: két okból sem elképzelhetetlen az, hogy Kottanner Ilona valóban jutalmat kapott Magyarországon a magyar korona eltulajdonításáért. Egyrészt 1452-ben, a jutalom odaadásakor Ilona tette annyiban már biztosan nem számított bűnnek, hogy néhány évvel korábban (1440-ben) az ekkor már (1445-től) törvényesnek elismert magyar király számára lopta el a koronát, és az is elképzelhető, hogy Hunyadi a jutalmazással V. László felé is gesztust tett. Továbbá, bár elsősorban az előbbi lehetőséggel ellentmondónak tűnik, az sem kizárt, hogy Hunyadi számára kedvező volt a korona (valamint László) Magyarországon kívül kerülése, hiszen az ebből adódó politikai zűrzavarnak köszönhette kormányzói hatalmát. A két szempont véleményem szerint akár össze is függhet: Kottannerné megjutalmazásával Hunyadi két legyet üthetett egy csapásra: egyrészt elméletben elismerte V. László törvényes magyar királyi mivoltát, ugyanakkor azt is kifejezte, hogy számára „elviselhető” probléma a jelenlegi is fennálló ideiglenes politikai állapot. Ily módon tehát Kottannerné megjutalmazása akár Hunyadi János politikája tökéletes lenyomataként is értelmezhető.

ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatomban a jelenleg ismert egyik legkorábbi, világi nőtől származó német emlékirattal, Kottanner Jánosné naplójával foglalkoztam, amely az 1439–40-es évek történetéről ad részletes lenyomatot. Egy rövid tematikus historiográfiát követően megkíséreltem bemutatni a napló legfontosabb retorikai eszközeit, melyek – bár egymással szorosan összefüggenek – két csoportba oszthatók. Az egyik az a mód, ahogyan Kottannerné a saját jelentőségét hangsúlyozza, a másik pedig, hogy az udvarhölgy – saját magán kívül – az általa szolgált ügyet is misztifikálja és legitimálja. Az első csoportba sorolható, hogy Ilona egyfelől saját érzelmvilágába, – legfőképpen

⁶³ A fenti rekonstrukció Pálosfalvi Tamás tanulmányán alapszik. Lásd.: PÁLOSFALVI 2019. 143–146.

a koronát érintő vállalkozásban való részvételéből származó veszély kapcsán – félelmeibe, aggodalmaiba nyújt betekintést, másrészt saját, az eseményekben játszott központi szerepét hangsúlyozza, végül pedig önmaga személyes áldozatairól is szót ejt. A második csoportot pedig a napló azon részletei jelentik, amelyekben Kottannerné egyrészt Isten és az Ördög harcának kontextusába helyezi saját tetteit – és Erzsébet pártját az előbbi, Ulászló táborát pedig az utóbbi által támogatottként állítja be –, másrészt pedig többféle legitimációs érveléssel megpróbálja igazolni a gyermek László trónra való jogát.

Ezt követően, mivel a műben szereplő retorikai eszközök sokasága miatt óhatatlanul valamilyen szándékot kell feltételeznünk a napló megszületése mögött (sőt, tulajdonképpen az egész napló egy tudatos konstrukciónak tűnik), megkíséreltem összegyűjteni az emlékirat megírásának/megíratásának lehetséges céljait. Amint arra rámutattam, pusztán történetírói, kronológiai célok nem magyarázzák meg a mű retorikai elemeit, és – éppen a napló feltételezett célzatosága miatt – az önéletrajzinak tűnő részletekhez is óvatosan kell közelíteni. Az azonban már egyes, a dolgozatomban idézett forrásrészletek alapján is feltételezhető, hogy Ilona egyik célja a naplóval V. László trónigényének a támogatása lehetett. Továbbá, ennél is komolyabb, talán a legvalószínűbb lehetőségként merül fel, hogy a napló retorikai eszközeivel Ilona a saját szolgálatai jelentőségére kívánta felhívni a figyelmet, akár abból a kifejezetten gyakorlati célból, hogy tetteiért jutalomban részesülhessen.

Írásom következő, záró részében éppen az utóbbi lehetőséget vizsgáltam meg tüzetesebben. Arra kerestem a választ, hogy – bár a napló elbeszélői eszközei alapján valóban kézenfekvő feltételezésnek tűnik, hogy Ilona jutalmazást szeretett volna elérni művével –, mennyiben lehet azt feltételezni, hogy erre valóban esélye volt, valamint, hogy el is érte ezt. A probléma szorosan összefügg azokkal a kérdésekkel, hogy egyrészt a feltételezett jutalom (1452. márciusa) idején hogyan tekintettek Magyarországon V. Lászlóra, valamint, még inkább, a korona eltulajdonítására, valamint tartósnak tűnő elvesztésére. Ezekkel kapcsolatban két feltevést fogalmaztam meg. Egyrészt a Kottanner Jánosnak és feleségének juttatott jutalom idején V. László már több éve elvileg elfogadott, törvényes uralkodónak számított hazánkban, így tehát az akkor állapotok szerint Kottannerné a törvényes magyar király számára lopta el a Szent Koronát, ezzel pedig az utóbbi törvényesnek elismert magyar király koronázását tette lehetővé. Másrészt, számottevő lehetőségként merül fel, hogy az Ulászló halála után az ország legfőbb hatalmasságává előlépő Hunyadi János számára kedvező lehetett a korona (valamint László) Magyarországon kívül kerülése, hiszen az ebből fakadó bizonytalan állapot tette lehetővé hatalma kiépítését, továbbá az oszmánok elleni zavartalan felkészülését. A két szempont között véleményem szerint akár összefüggés is lehetett: Hunyadi Kottannerné megjutalmazásával egyrészt elvileg elismerte V. László uralkodói mivoltát, másrészt azonban azt is kifejezte, hogy számára kisebb horderejű probléma a korona – Kottannernének köszönhető – elvesztése. Ez alapján tehát igazolva látom a Kottannerné-kutatás álláspontját: az udvarhölgy 1452. márciusában valóban jutalomban részesülhetett korábbi szolgálataiért, köztük a koronával kapcsolatos vállalkozásban történő részvételéért.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

STEPHAN LADISLUS ENDLICHER (1846): *Aus den Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin: 1439. 1440.* Leipzig, Wilhelm Engelmann.

KARL MOLLAY (1971): *Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439–1440).* Wien, Österreichischer Bundesverlag.

MOLLAY KÁROLY (1979): *A korona elrablása. Kottanner Jánosné emlékirata [1439/1440].* Budapest, Magyar Helikon.

Szlovák Nemzeti Levéltár (Slovenský národný archív), Pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltára 3–2–7.

MAYA BIJVOET WILLIAMSON (1998): *The Memoirs of Helene Kottanner (1439–1440).* Cambridge, D. S. Brewer.

Szakirodalom

BÉKÉSI EMIL (1899): Magyar írók az Anjouk és utódaik korában (1301–1458). Második közlemény. *Katolikus Szemle*. 13. évf. 5. sz. 761–820.

BERNARD CAPESIUS (1943): Die Herkunft von Veit Huendler und Helene Kottannerin. *Deutsche Forschung im Südosten*. 2. évf. 477–482.

ALBRECHT CLASSEN (2007): Helen Kottanner: A Fifteenth-Century Eye-Witness Turned Author. In Albrecht Classen (ed.): *The power of a woman's voice in medieval and early modern literatures. Fundamentals of Medieval and Early Modern Culture*. 1. Berlin – New York, Walter de Gruyter. 309–338.

CZECH JÁNOS (1834): A magyar nyelv udvari divata. *Tudománytár*. 1. évf. 1. sz. 234–235.

FRAKNÓI VILMOS (1896): A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526). In Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története*. 4. Budapest, Athenauem.

GUSTAV FREYTAG (1924): *Bilder aus der deutschen Vergangenheit* 2. Leipzig, S. Hirzel. 370–382.

HENSZLMANN IMRE (1873): A visegrádi korona-bolt és a királyi lakosztály elrendezése. *Archaeologiai Közlöny*. 9. évf. 1–15.

KNAUZ NÁNDOR (1863): Kottannerné és a magyar szent korona. *Magyar Sion*. 1. évf. 785–796.

KOSÁRY DOMONKOS (1951): *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*. I. Budapest, Közoktatásügyi Kiadóvállalat.

FRANZ KRONES (1871): Die zeitgenössischen Quellen zur Geschichte der Grafen von Cilli, mit Einschluß der sogenannten „Cillier Chronik“. (1341–1456). In Historischer Verein für Steiermark (hrsg.): *Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen*. VIII. Graz, Historischen Verein. 3–120.

- LUX KÁLMÁN (1925): A visegrádi fellegrvár koronakamrája. *Napkelet*. 3. évf. 4. sz. 343–352.
- MOLLAY KÁROLY (1957): Kottanner Jánosné és naplója. *Soproni Szemle*. 11. évf. 1–2. sz. 1–9.
- PÁLOSFALVI TAMÁS (2019): Koronázástól koronázásig. A korona elrablása és hazatérése (1440–1464). In Pálffy Géza (szerk.): *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet. 125–166.
- PUKÁNSZKY BÉLA (1931): Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn I. Von der ältesten Zeit bis um die Mitte des 18. In *Deutschum und Ausland*. 34/36 Jahrhunderts Münster in Westfalen, Aschendorff.
- ANDREAS RÜTHER (2004): Königsmacher und Kammerfrau im weiblichen Blick. Der Kampf um die ungarische Krone (1439/40) in der Wahrnehmung von Helene Kottanner. In Jörg Rogge (hrsg.): *Fürstin und Fürst. Familienbeziehungen und Handlungsmöglichkeiten von hochadeligen Frauen im Mittelalter*. Ostfildern, Jan Thorbecke Verlag. 225–246.
- BARBARA SCHMID (2007): Raumkonzepte und Inszenierung von Räumen in Helene Kottanners Bericht von der Geburt und Krönung des Königs Ladislaus Postumus (1440–1457). In Ursula Kundert – Barbara Schmid – Regula Schmid (hrsg.): *Ausmessen – Darstellen – Inszenieren. Raumkonzepte und die Wiedergabe von Räumen in Mittelalter und früher Neuzeit*. Zürich, Chronos. 113–138.
- SABINE SCHMOLINSKY (1998): Zwischen politischer Funktion und Rolle der 'virgo docta': Weibliche Selbstzeugnisse im 15. Jahrhundert. In William C. McDonald (ed.): *Fifteenth Century Studies*. 24. Columbia, USA, Camden House.
- SZERÉMI JÓZSEF – ERNYEY JÓZSEF (1912): *A Majthényiak és a Felvidék*. I. Budapest, Fritz Ármint Könyvnyomdája.
- TELEKI JÓZSEF (1852): *Hunyadiak kora Magyarországon*. I. Pest, Emich és Eisenfels Könyvnyomdája.
- HORST WENZEL (2006): How Two Ladies Steal a Crown: The Memoirs of Helene Kottannerin (1439–40) at the Court of Queen Elisabeth of Hungary (1409–42). In Regina Schulte (ed.): *The Body of the Queen. Gender and Rule in the Courty World (1500–2000)*. New York, Berghahn Books. 19–42.
- MAJA BIJVOET WILLIAMSON (1987): Helene Kottanner: The Austrian Chambermaid. In Katharina M. Wilson (ed.): *Women writers of the Renaissance and Reformation*. Athens, Georgia, University of Georgia Press. 327–349.